

Гліб Овчаренко

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Немця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: hlib.ovcharenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0005-9951-5024>

**КОНЦЕПТИ ЗВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ПРОСТОРУ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ**

Метою цієї статті є теоретико-методологічний аналіз та систематизація міждисциплінарних концептів, які описують взаємозв'язки людини та простору. Актуальність роботи зумовлена наявністю семантичної та лінгвістичної плутанини в термінологічному апараті низки наукових галузей (географії, психології, соціології), у яких різні терміни використовуються для опису зв'язків людини та простору. Автор акцентує на тому, що систематизація цих концепцій є критично необхідною для проведення подальших досліджень цих зв'язків, особливо в умовах соціальних потрясінь, війни та вимушеної міграції, тому що їхнє адекватне розуміння може відіграти суттєву роль у відновленні та ревіталізації понівечених війною територій та у створенні стійких громад в повосній Україні.

Методологічна основа дослідження спирається на загальнонаукові методи аналізу, синтезу та порівняння, що дозволили розкласти існуючі теоретичні підходи до дослідження взаємозв'язків людини та простору і згрупувати їх за чотирма науковими парадигмами. Феноменологічна парадигма фокусується на суб'єктивному переживанні простору та охоплює концепти «відчуття місця», «топофілія», «вкоріненість», «включеність» і «безмісцевість». У цьому контексті диференційовано об'єктивне поняття ідентичності самого місця та ідентифікацію людини з місцем, а також визначено механізми формування відчуття місця. Соціально-психологічна парадигма розглядає простір через призму його інтеграції у структуру особистості. Вона оперує концептом «просторова ідентичність» як когнітивним каркасом самоідентифікації індивіда та виділяє традиційний і активний типи емоційної «прив'язаності до місця». Соціально-конструктивістська парадигма переносить рівень аналізу на надіндивідуальні об'єкти, де концепти «регіональна ідентичність» та «територіальна ідентичність» розглядаються як динамічні соціальні конструкти. Увага акцентується на процесах інституціоналізації територій та партисипативному конструюванні образу простору місцевою владою та спільнотами. Синтетична парадигма поєднує погляди інших парадигм, а саме суб'єктивний досвід з об'єктивними культурними, економічними та політичними факторами та дискурсами. Українська суспільно-географічна школа також застосовує синтетичний підхід до вивчення зв'язків людини та простору.

У результаті дослідження виявлено, що термінологічне різноманіття зумовлене різницею підходів до дослідження взаємозв'язків простору та людини, а термінології не суперечать одна одній, окрім декількох понять. Феноменологія здатна описувати індивідуальний досвід, психологія — процес його вбудовування в особистість, а конструктивізм — механізми соціального виробництва просторових ідентичностей на рівні груп. Здійснена систематизація дозволяє чітко розмежувати сферу застосування кожного поняття та формує теоретичне підґрунтя для подальших міждисциплінарних досліджень концептів зв'язків людини та простору.

Ключові слова: людина і простір, відчуття місця, просторова ідентичність, територіальна ідентичність, регіональна ідентичність, прив'язаність до місця.

Як цитувати: Овчаренко, Г. (2026). Концепти зв'язків людини та простору: теоретико-методологічна систематизація. *Часопис соціально-економічної географії*, 40, 119-129. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2026-40-13>

In cites: Ovcharenko, H. (2026). Concepts of relations between human and space: theoretical and methodological systematization. *Human Geography Journal*, 40, 119-129. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2026-40-13> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Простір та час є фундаментальними категоріями буття людини, які визначають рамку її досвіду. Вони водночас виступають і декорацією людського життя, і активними факторами, що постійно його формують. Географічний простір, в якому існує індивід або спільнота, містить численні фактори, здатні впливати на їхнє сприйняття себе та простору. Такі як природні та антропогенні ландшафти, архітектурні та історичні пам'ятки, густота населення, рівень шуму, топоніми абощо. Усі ці аспекти простору здійснюють вплив на формування самоідентифікації та образу простору, можуть визначати умови соціальної взаємодії, впливати на її характер.

У сучасній науці існує низка концептів, які характеризують та досліджують зв'язок людини із простором. Ці концепти є предметом дослідження в різних галузях наукового знання – в психології середовища, суспільній та політичній географії, соціології, політології, економіці, урбаністиці, культурології, філософії та антропології. До наукових категорій, які досліджують взаємозв'язки людини та простору можна віднести такі: територіальна ідентичність (territorial identity), регіональна ідентичність (regional identity), ідентичність місця або просторова ідентичність (place identity), ідентифікація з місцем (identity with the place або identity of the place), ідентичність самого місця (identity of place), відчуття

місця (sense of place), прив'язаність до місця (place attachment), приналежність до місця (place belongingness), топофілія (topophilia), вкоріненість (rootedness), включеність (insideness). Таке розмаїття термінів, які описують концепції зв'язків людини і простору створюють лінгвістичну та семантичну плутанину довкола дослідження цих концепцій, особливо коли ідентичні або майже ідентичні терміни описують різні феномени або конструкти в різних науках.

Такі множинності галузевих трактувань частково суміжних за змістом концепцій створюють труднощі для проведення подальших наукових досліджень на тему взаємозв'язків людини та простору. Актуальність систематичного аналізу концепцій цих зв'язків зростає під час криз та соціальних потрясінь [20]. До таких потрясінь належать війни, вимушена або примусова міграція та інші радикальні транс-формації населених просторів та/або образу життя людей в них. У кризових обставинах розуміння взаємовпливів людини і простору допомагає досягнути трансформації навколишнього середовища та взаємин із ним, та може послугувати фундаментом для повоєнної ревіталізації територій, створення стійких громад.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Дослідження зв'язків простору і людини має потужне концептуальне підґрунтя, що формувалося впродовж десятиліть у межах кількох наукових напрямів. Перші концептуалізації місця, як точки перетину людського та просторового, викладені у працях географів І.-Ф. Туана та Е. Рельфа 1970-х років [22; 26]. В їхніх роботах простір інтерпретується не як абстрактна категорія, а як мереживо місць, які є центрами людського життєвого досвіду, наділеними сенсами, а у фокусі досліджень вивчення чуттєвого досвіду людини з простором, яке феноменологічно осмислюється у концептах «відчуття місця» (sense of place) та «топофілія» (topophilia).

Політико-економічні аспекти відчуття місця були розкриті у роботах Д. Егню, який структурував поняття місця через триєдність локації, ариєні соціальних взаємодій та власне відчуття місця [3], а також у конструктивістських працях Д. Мессі, яка запропонувала ідею «глобального відчуття місця» [15].

Енвайронментальна психологія (психологія середовища) зробила значний внесок у дослідження впливу простору на ідентичність людини через запровадження поняття «просторової ідентичності» (place identity) Г. Прошанським та його колегами [20], а згодом – через розширення спектру емпіричних досліджень відчуття прив'язаності до місця (place attachment) у працях М. Левицької, Б. Ернандеса з колегами, Ж. Пенга та співавторів, Г. Ерфані [11-13; 18].

У політичній та регіональній географії та соціології взаємозв'язки людини та простору вилились у теорію територіальної та регіональної ідентичностей як надіндивідуальних соціальних конструктів. Засадничими у цьому напрямі є праці географа А. Паасі, який розробив теорію інституційно-

налізації регіонів [17]. Реляційний підхід до територіальної ідентичності пропонує у своїх працях Т. Баніні та у своїх спільних дослідженнях з О.-Р. Іован [6; 7]. Роль територіальної ідентичності як рушійної сили регіонального економічного розвитку ґрунтовно досліджували Р. Капелло та Ф. Полліче [9; 19].

Важливу ланку між індивідуальними почуттями та соціальними просторовими дискурсами сформував М. Антонсич [4; 5] через розробку міждисциплінарної рамки «політики приналежності».

У вітчизняній суспільно-географічній думці варто виокремити доробки І. Гукалової, яка синтезувала різні підходи до осмислення зв'язку людини із простором [2], та О. Гнатюка, чий дослідження розкривають прикладні суспільно-географічні механізми конструювання територіальної ідентичності населення макрорегіонів [1].

Особливості збору даних та методології вивчення регіональної ідентичності висвітлені в огляді М. Бартунька та П. Марека [8], а специфіка відчуття місця в умовах соціокультурних потрясінь Глобального Півдня – в дослідженнях дослідницького колективу з Латинської Америки на чолі з А. Ортегою-Ітурріагою [16].

Головною теоретичною прогалиною ми вважаємо відсутність систематизованого аналізу різних концептів зв'язків людини та простору. Ідентичні або частково схожі терміни використовуються для опису принципово різних конструктів та феноменів залежно від наукової школи або навпаки, – лінгвістично та онтологічно схожі або однакові терміни описують різні наукові категорії, що ускладнює їх операціоналізацію в міждисциплінарних дослідженнях. Відсутня узагальнена характеристика цих концептів, яка б дозволила чітко розмежувати їх науковий потенціал і сферу застосування, а також підходи до дослідження зв'язків людини та простору.

Метою статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу та систематизації міждисциплінарних категорій дослідження зв'язків людини та простору. Реалізація цієї мети передбачає чітке розмежування та визначення специфіки ключових концептів взаємозв'язку людини і простору у межах феноменологічної, соціально-психологічної, конструктивістської та синтетичної філософсько-наукових парадигм.

Виклад основного матеріалу. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу та синтезу, застосовані для розкладання складних концептів на складові та їх подальшого узагальнення, а також порівняльний аналіз – для зіставлення суміжних категорій у межах різних наукових традицій. Систематизація наукових підходів здійснена шляхом їх групування за парадигмою. Літературну базу дослідження складають наукові публікації із суспільної та політичної географії, енвайронментальної психології, соціології, урбаністики та регіоналістики.

Взаємозв'язки простору та людини є предметом дослідження для різних галузей наукового пізнання та мають мультидисциплінарний характер за своєю

суттю. Через це сформувалося декілька основних наукових парадигм, які описують особливості цієї взаємодії: феноменологічна (в суспільній географії та соціальній психології), соціально-географічна або радше соціально-конструктивістська (в політичній та суспільній географії, регіоналістиці, соціології), соціально-психологічна (в психології середовища), а також синтетична, яка поєднує різні аспекти цих трьох підходів.

1. Феноменологічна парадигма

Саме через феноменологічну оптику у 1970-х роках було зроблено перший ґрунтовний опис та формування концепту «відчуття місця» у працях представників суспільної географії. Е. Рельф у своїй праці «Place and Placelessness» описував його, як феноменологічне явище, що відображає зв'язок людини з навколишнім світом через певні місця. Він вбачав місце не як нейтральну координату в просторі, а як насичений смислами феномен, невіддільний від досвіду людини, яка в ньому перебуває. Це суб'єктивне переживання певного місця є відмінним та унікальним для кожної людини. Відчуття людей від одного й того ж самого місця можуть кардинально відрізнятися, що вказує на визначну роль суб'єкта та його досвіду. Відчуття місця є містком між людиною та світом, який вибудовується шляхом набуття чуттєвого досвіду людиною. Чим більш свідомим є сприйняття і переживання людиною навколишнього середовища, тим більш стійкий зв'язок утворюється між нею та місцем [22].

Відчуття місця може формуватися двома шляхами: як автентичне (свідомий, глибокий та безпосередній досвід взаємодії людини з місцем) та неавтентичне (навіязане масовою культурою, пропагандою або несвідомо набуте). Втрата автентичного відчуття місця в індустріальну епоху призводить до появи такого стану життєвого простору людини, яке Е. Рельф називає «безмісцевість» (placelessness). Під цим він має на увазі створення стандартизованих, одноманітних просторів, позбавлених унікального значення для людини [22]. Безмісцевість є станом навколишнього середовища, який підриває самобутність місць і їхню здатність спонукати людину породжувати смисли після до-свіду перебування в цих місцях [23]. Одним з прикладів цього стану простору є забудова «спальних районів» пост-соціалістичних країн. Оцінюючи доробок Е. Рельфа через 40 років після публікації «Place and Placelessness», І. Лю та Р. Фрістоун зазначають, що дихотомія між місцем і безмісцевістю стає ще більш розмитою в життєвих просторах 2010-х [14].

Е. Рельф прагнув виміряти інтенсивність відчуття місця і запровадив поняття «ідентифікації з місцем» (identity with place). Ступінь цієї ідентифікації вимірюється за допомогою «включеності» (insiderness), тобто ступеня прихильності, залученості та зацікавленості, які люди відчувають відносно конкретного місця. Що більше включеність особи в певне місце, тим більший рівень її ідентифікації з цим місцем. Найінтенсивнішим відчуттям місця Е. Рельф називає «екзистенційну включеність», яку людина найчастіше переживає, коли відчуває себе «вдома» та в безпеці, коли середовище стало

невід'ємною частиною її повсякденного життя [22; 25].

Противагою їй є «екзистенційна виключеність», яку людина переживає як відчуття відчуження, наприклад, коли навідується в якесь місце вперше або повертається до місць, які кардинально змінилися за її відсутності.

Е. Рельф зокрема запровадив чітке розмежування між ідентичністю самого місця (identity of place) та ідентифікацією людини з місцем (identity with place) [21; 22]. Цей поділ дозволяє аналізувати простір і як об'єкт, і як суб'єктивне переживання.

Науковець розумів ідентичність місця, як постійну тотожність і сукупність унікальних характеристик, які дозволяють одному місцю відрізнитися від усіх інших. За Е. Рельфом, ця ідентичність формується через нерозривну та гармонійну єдність трьох складових:

- навколишнє середовище (ландшафт, архітектура, матеріальні об'єкти);
- діяльність людей (активності, ритуали, соціальні взаємодії);
- значення і сенси, якими люди наділяють це місце з огляду на досвід взаємодії з ним та свої наміри [25].

Коли всі три компоненти стабільно відтворюються у часі, місце набуває ідентичності – унікальної атмосфери, що випромінюється саме там [23, 24]. Важливо, що зміна середовищних декорацій не завжди руйнує ідентичність місця, якщо зберігаються соціальні активності та смисли. І навпаки, – якщо будівля залишається незмінною, але припиняються людські активності, які проходили там регулярно (наприклад, храм перетворюється на концертний майданчик), ідентичність місця кардинально трансформується або зникає.

Паралельно з Е. Рельфом І.-Ф. Туан запровадив семантично схожу концепцію «топофільї» – глибокої емоційної прив'язаності людини до місця. Він також наголошував на визначній ролі суб'єктивного досвіду людини з місцем для формування цієї прив'язаності. У своїх працях науковець назвав відчуття, ідентичне за змістом екзистенційній включеності Е. Рельфа, «вкоріненістю» (rootedness) [26].

Д. Егню доповнив суто феноменологічну перспективу соціологічним виміром, запропонувавши модель місця, яка охоплює три складові:

- локація (location) — специфічна точка на земній поверхні, яка відображає вплив макропорядку (держави та світової економіки) на місцеві соціальні взаємодії;
- локальність або середовище (locale) — матеріальне середовище, у якому розгортаються повсякденні суспільні відносини;
- відчуття місця (sense of place) – суб'єктивна просторова орієнтація, емоційна прив'язаність та визначення власної ідентичності, що породжується досвідом життя у цьому конкретному місці [3].

Перетин цих об'єктивних (location, locale) та суб'єктивних (sense of place) вимірів, на думку Д. Егню, виступає точкою зустрічі людей з їх повсякденними соціальними практики та макрорівневих соціальних структур, наприклад державного апарату. Таким чином місця уможливають структурування

суспільства, де макрорівневі актори здійснюють свій вплив на локальному рівні.

Кросс систематизувала різноманіття підходів до відчуття місця. Вона стверджує, що воно є складною комбінацією різних типів зв'язків індивіда з місцем та виділяє п'ять форм таких зв'язків [10].

Типологія в таблиці 1 демонструє, що відчуття місця виникає не лише через автохтонність, але й через свідомий вибір, наративи та споживання, та є сукупністю різних форм зв'язку між людиною та простором, не тільки феноменологічних.

Таблиця 1 / Table 1

Типологія зв'язків людини з місцем за Д. Кросс (побудовано автором за [10]) / J. Cross' typology of the relations between people and place (compiled by the author according to [10])

Тип відносин з місцем	Механізм формування	Приклади прояву
Біографічний	Формується через тривале проживання, історичний зв'язок родини, пам'ять поколінь	Відчуття приналежності до батьківщини предків
Духовний	Емоційне та трансцендентне поєднання з простором, часто пов'язане з релігійними відчуттями або єднанням з природою	Сакральні місця, місця паломництва, улюблені природні ландшафти
Ідеологічний	Ґрунтується на світоглядних, етичних або політичних переконаннях щодо того, як має виглядати суспільство і простір	Спільноти, об'єднані ідеологією (еко-поселення, національні анклав)
Наративний	Зв'язок, що виникає через засвоєння історій, міфів, легенд та культурних текстів про певне місце, навіть без фізичної присутності там	Романтизоване сприйняття Парижа через літературу, національні міфи
Комодифікований (Commodified)	Утилітарний вибір місця як того, що задовольняє певні потреби (комфорт, інфраструктура, естетика, престиж)	Купівля житла в елітному районі; з огляду на транспортні вузли тощо

2. Соціально-психологічна парадигма

Цей науковий погляд на зв'язок людини та місця семантично впливає з доробків авторів з феноменологічної парадигми. Проте в психології середовища акцент зміщується на вивчення того, як спровоковані взаємодією із простором психічні установки інтегруються в саму психіку людини. У фокусі досліджень зв'язку людини та простору цієї науки лежить концепт «place identity», який у вітчизняній науці перекладається, як «просторова ідентичність» та «ідентифікація з місцем». Останнє перегукується з термінологією Е. Рельфа, тому для уникнення ще більшої плутанини ми використовуватимемо перший варіант перекладу для означення place identity.

Цей концепт запропонували Г. Прошанський, А. Фабіан і Р. Камінофф. Вони визначили просторову ідентичність як частину загальної ідентичності особистості (self-identity). Подібно до того, як людина соціалізується у суспільстві через взаємодію з іншими людьми (формуєчи національну, релігійну, професійну ідентичність), вона проходить процес «соціалізації фізичного світу» (physical world socialization) [20]. На думку вчених, починаючи з дитинства, індивід формує складний когнітивний каркас, що складається з усвідомлених і неусвідомлених спогадів, ідей, почуттів, цінностей та преференцій щодо типів фізичного середовища (кімнати, вулиці, парку, школи). Просторова ідентичність є своєрідною психічною базою даних, яка дозволяє людині оцінювати нові середовища на предмет їх відповідності її особистим потребам, забезпечуючи почуття стабільності та тяглості власного «Я» особи у часі та просторі [20].

Дослідження Б. Ернандеса та його співавторів присвячено вивченню різниці у формуванні просто-

рової ідентичності у корінного населення (natives) та у мігрантів/переселенців (non-natives). Його дослідження показало, що у корінних мешканців певного місця процеси формування просторової ідентичності, як компоненту загальної ідентичності особистості, та прив'язаності до місця відбуваються синхронно і вони є невіддільними одне від одного. Натомість для переселенців цей процес є розтягнутим у часі та ієрархічним: спочатку формується емоційна прив'язаність до нового місця (через задоволення базових та соціальних потреб), і лише згодом, після накопичення значного масиву досвіду, це місце стає компонентом самоідентифікації індивіда [12].

Аналіз Ж. Пенга, Д. Страйкера та К. Ву свідчить, що з початку XXI століття дослідження просторової ідентичності еволюціонували від суто психологічних теорій до активного міждисциплінарного вивчення у межах суспільної географії, соціології, просторового планування та маркетингу територій. Ці науковці підходять до аналізу place identity більш інструментально. Сьогодні просторова ідентичність розглядається не лише як внутрішній психологічний конструкт особистості, а як ключовий фактор, що безпосередньо впливає на ставлення до простору та поведінку соціальних акторів, стимулюючи їхню громадянську активність і готовність захищати та покращувати своє середовище [18].

Г. Ерфані пропонує концептуальну структуру, яка стверджує, що відчуття місця є комплексним багатовимірним явищем, яке конструюється на перетині взаємовідносин трьох компонентів: індивіда, спільноти та місця. Вчений вважає, що саме через цю взаємодію нейтральна фізична локація наповнюється змістом і перетворюється на значуще «місце». У

цьому підході виокремлюються три взаємопов'язані виміри людського ставлення до простору:

- когнітивний (переконавання щодо певного місця);
- афективний (прив'язаність до місця та інші емоційні зв'язки з ним);
- конативний (залежність від місця, що виражається через поведінкову залученість та задоволеність).

На думку дослідника, відчуття місця є динамічним процесом, — чим активніше індивід залучений до життя місцевої громади і чим більше цей простір здатний задовольнити їхні спільні потреби, тим міцнішими стають як емоційна прив'язаність людей до цього середовища, так і функціональна залежність від нього [11].

М. Левицька розглядає взаємозв'язок людини і довкілля через концепцію прив'язаності до місця (place attachment). У своїй праці «Place attachment: How far have we come in the last 40 years?» вона систематизувала десятиліття досліджень цього відчуття та виділила його два основні типи.

Традиційна (успадкована) прив'язаність до місця (place inherited / everyday rootedness) характеризується тим, що зв'язок формується на основі спадковості, сімейної історії та тривалого проживання роду на одній території. Цей тип зазвичай притаманний особам з нижчою мобільністю та нижчим рівнем освіти. У соціальному вимірі така прив'язаність спирається на потужний об'єднуючий соціальний капітал (bonding social capital): вона передбачає наявність міцних соціальних зв'язків всередині певної групи (наприклад, з родиною та давніми сусідами) за водночас низького рівня довіри до сторонніх осіб.

Активна прив'язаність до місця (Place Discovered / Ideological Rootedness) формується завдяки цілеспрямованому дослідженню та освоєнню середовища, вивченню його історичного підґрунтя, пам'яток та через залученість до місцевої адженди. Цей тип притаманний мобільним людям, освіченим та зі значним культурним багажем. У соціальному вимірі така прив'язаність спирається на потужний зв'язуючий (bridging) та мережевий (networking) соціальний капітал. Для неї характерні відкритість до нових соціальних контактів, інтеграція з ширшими інституціями та високий рівень довіри, зокрема до незнайомих. Завдяки цій відкритості та яскраво вираженій агентності, такий тип прив'язаності виступає рушієм громадянської активності. Він стимулює залучення індивідів до колективних дій (collective action) на благо свого району чи міста, сприяючи захисту місцевої спадщини та інклюзивному розвитку спільнот [13].

Концепція М. Левицької показує, що глибокий зв'язок з місцем може бути сформований не лише тривалим часом проживання в одному місці зі знайомими людьми, а й активним, свідомим інтелектуальним та емоційним залученням до відкриття нового.

3. Соціально-конструктивістська парадигма

Теоретичний місток до соціально-політичного виміру досліджень зв'язків людини та простору сформував вже згаданий Д. Егню, хоча у своїй праці він і оперував початково феноменологічним поняттям

відчуття місця. Науковець стверджував, що політична поведінка має глибоку географічну природу, і соціальною базою для формування реакцій населення на політичну ситуацію (від голосування до страйків чи вуличних протестів) є не стільки загальнонаціональні структури (народ або нація), а історія конкретних місць та місцевих спільнот. На його думку, вирішальну роль у формуванні відмінних політичних ідентичностей (distinctive political identities) відіграють «локальні територіально-культурні середовища» (local territorial-cultural settings), які уособлюються у населених пунктах – від великих міст, до сіл [3].

Першу розгорнуту соціально-конструктивістську модель взаємозв'язку людини та простору в політичній географії запропонував А. Паасі. Для розуміння його концепції важливо означити, як він бачить територію, а саме регіон. Паасі визначає регіон як соціальний конструкт та історично зумовлений процес, який «постійно стає» (constantly becoming), відтворюється, трансформується і може зникнути. У його трактуванні регіони існують насамперед як «перцепційні» (ті, що сприймаються) сутності, що конструюються індивідами та групами через соціальні, політичні й економічні практики. Цей, на його думку, безперервний процес називається «територіальна інституціоналізація» (territorial institutionalization) [17]. Він не є лінійним, тобто формотворчі процеси протікають паралельно і взаємопов'язано. А. Паасі виділяє чотири таких процеси:

1. *Територіальна форма* (territorial shape): процес визначення та закріплення просторових меж (кордонів) регіону, які відокремлюють його від інших просторів.

2. *Символічна форма* (symbolic shape): наповнення території смислами — присвоєння власної назви (хороніма), встановлення символів, орієнтирів, формування спільної пам'яті та наративів.

3. *Інституційна форма* (institutional shape): виникнення та функціонування політичних, економічних, культурних і адміністративних інституцій (зокрема освіти та медіа), які підтримують і відтворюють символи та межі регіону.

4. *Укорінення* (ментальна карта / established role): фінальний етап, коли регіон як територіальна одиниця остаточно визнається в суспільній свідомості та просторовій структурі, стаючи звичною частиною бачення людиною простору [17].

Регіональна ідентичність, за концепцією А. Паасі, конструюється як результат становлення інституціоналізованого регіону та є парасольковим поняттям для двох інших аналітичних вимірів. Інституціоналізація формує ідентичність самого регіону (identity of a region), а населення, взаємодіючи з цим регіоном та його символами, інтерналізує їх у власну свідомість, що й породжує суб'єктивну регіональну ідентичність людей (regional identity of people).

Ідентичність самого регіону відображає об'єктивні маркери дійсності, такі як ландшафти, культура, символи та інституції, які використовують у науці, політиці чи маркетингу для відрізнення одного регіону від іншого. Вона формується після того,

як регіон досягає усталеного статусу (established status) як у просторовій, так і в соціальній свідомості його мешканців.

Регіональна свідомість (regional consciousness) або регіональна ідентичність людей відображає їхню ідентифікацію із інституціоналізованим регіоном та його структурними елементами [17].

Таким чином, у теоретичній системі А. Паасі регіон та регіональна ідентичність співвідносяться як структурний процес та водночас сталі прояви цього процесу. Місцеві еліти, інституції та політика конструюють просторові межі й символи регіону, а відтак і його ідентичність. Населення, свідомо або несвідомо залучається до цих просторових практик, засвоює їх та перетворює на частину власної самосвідомості, формуючи регіональну ідентичність людей. Цей процес відбувається на перетині культурно-історичних та політико-економічних контекстів, де регіональна ідентичність стає інструментом оформлення політичних і соціальних меж.

Т. Баніні та О.-Р. Лован вказують на те, що концептуалізації А. Паасі належать до англосаксонської географічної традиції (хоча А. Паасі є фіном), яка історично оперує категоріями місця та регіону. Натомість у європейській територіалістичній школі для опису тих самих процесів соціального конструювання простору, активної участі населення та створення спільноти частіше застосовують термін «територіальна ідентичність» [7].

Т. Баніні інтерпретує територію як безперервний процес соціального конструювання, у створенні якого беруть участь люди, матеріальні та візуальні об'єкти, символи та соціальні практики. На її думку, фізична близькість мешканців певної території забезпечує тяглість соціальних зв'язків і перетворює простір на територію. Тому конструювання території найліпше проходить на локальному рівні (від окремого району міста до кількох муніципалітетів), де щільність зв'язків між людьми вища, ніж у великому місті.

Територіальну ідентичність науковиця розглядає як практику відповідального, активного та партисипативного проживання в місцях, що спирається на «усвідомлення місця» (place consciousness) та визнання цінності спільних територіальних благ, а саме як «відкритий і динамічний процес соціального конструювання, через який спільноти, що проживають на певній території, обирають визначні риси території... формуючи спільні цінності, рішення, дії та тенденції майбутнього» [7].

Т. Баніні підкреслює, що територіальна ідентичність стосується не стільки того, «хто ми є» і «звідки ми походимо», скільки того, «ким ми хочемо стати». Її не варто «виявляти» чи «відкривати» – її треба «будувати» через механізми спільного дослідження-дії (research-action), де дослідники допомагають місцевим громадам сформулювати спільне бачення території [7].

Т. Баніні, як і Е. Рельф, також оперує концептом «identity of place». У її трактуванні це ідентичність із місцем, тобто частина особистої ідентичності людини, що походить від її індивідуального досвіду проживання у конкретних місцях [7].

Ідентичність самого місця Т. Баніні охрестила терміном «identity of the place». Під ним вона розуміє найбільш поширені репрезентації або образи, які спільноти приписують місцю [7].

Р. Капелло дивиться на територіальну ідентичність з економічної точки зору. Вона вбачає в ній критичний ресурс, здатний гуртувати спільноти, який необхідний для локального економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону. Науковиця вважає, що основою для формування територіальної ідентичності є схожість (similarity) соціально-економічних умов, виробничих навичок або культурних цінностей, яка породжує солідарність (solidarity). Ця солідарність зближує приватні та колективні інтереси, забезпечуючи лояльність до громади та території [9].

Ф. Полліче акцентує на глибинному ціннісному вимірі територіальної ідентичності. Науковець стверджує, що ідентичність міститься не у фізичних об'єктах простору, а ховається за цими знаками як складна система цінностей та соціальних відносин. Вона проявляється через територіалізуючі акти (acts of territorialization) – дії громади щодо освоєння та організації свого простору. Географічні фактори реальності, на думку Ф. Полліче, є водночас і чинниками формування ідентичності, і її видимими проявами [19].

М. Баргунек та П. Марек зазначають, що саме перша стадія утворення територіальних меж регіону, яку виділяє в своїй концепції інституціоналізації регіону А. Паасі, і є його територіальною ідентичністю. Вчені стверджують, що територіальна ідентичність є базисом для усвідомлення просторових меж, без яких неможливо наповнити регіон символами та інституціями [8].

Соціальні конструктивісти також реконцептуалізували початково феноменологічні поняття «місця» та «відчуття місця». Д. Мессі розкритикувала підходи, які трактують місце як замкнений, культурно гомогенний простір [15]. Вона пропонує уявити місце не як площу з кордонами, а як «місце зустрічі» (meeting place) – унікальну точку перетину різноманітних соціальних, економічних та культурних мереж і відносин, що простягаються від локального рівня до глобального. Унікальність будь-якого місця формується не завдяки його ізоляції, а навпаки – завдяки тому, як саме в цій точці переплітаються глобальні й локальні впливи. Д. Мессі розвинула свою концепцію і запропонувала «глобальне відчуття місця» (global sense of place) – розуміння кожного місця як відкритого, динамічного вузла в мережі соціальних відносин різного масштабу [15]. З цієї перспективи відчуття місця конструюється одночасно різними суб'єктивностями, є потенційно конфліктним і залежить від суб'єкта сприйняття, його місця в соціальній структурі, статі, рівня доходу тощо.

А. Ортега-Ітуррьяга та співавтори розвинули соціально-конструктивістський підхід у латиноамериканському контексті, показавши, що відчуття місця перебуває в нерозривному зв'язку з практиками мобільності: примусове переміщення, страх та соціальна стигматизація радикально трансформують

відчуття місця, водночас перетворюючи його на ресурс ідентифікації та опору в умовах кризи [16]. Вони вивчають відчуття місця крізь призму опору, що формується під впливом колоніальної спадщини, структурної соціально-економічної нерівності, неоліберального міського розвитку та політичної нестабільності. Вчені використовують такі критичні категорії, як «географії терору» чи «некромісця», щоб описати середовища, позначені системним насильством, страхом та покинутістю з боку держави. Однак маргіналізація не знищує відчуття місця, а змушує громаду боротися за нього. Територіальна ідентичність, на думку латиноамериканських дослідників, утворюється в результаті боротьби за просторову справедливість, культурне виживання та самовизначення.

Такий підхід до дослідження зв'язків людини та простору демонструє, що ці зв'язки формуються не лише через позитивну прив'язаність та стабільність, але й в умовах, коли їхнє формування супроводжується практикою боротьби громади з макрорівневими конструктами [16].

4. Синтетична парадигма

М. Антонсич пропонує синтетичну аналітичну рамку для дослідження взаємозв'язку людини і простору, яка поєднує всі три запропоновані нами парадигми. Він виражає це через концепцію відчуття приналежності до місця (place belongingness), що вибудовується на основі таких факторів:

- автобіографічні: особисті історії, спогади про пережиті події, емоційні зв'язки з простором, де пройшло життя або дитинство.
- реляційні: соціальні контакти (родина, друзі, сусіди), наявність щільних соціальних взаємодій у певному місці.
- культурні: спільність мови, традицій, культурних практик, звичок, які роблять місцевий спосіб життя зрозумілим і своїм.
- економічні: наявність стабільного доходу, робочого місця, матеріальної безпеки, які наявні в цьому місці.
- правові: наявність громадянства, права на проживання в певному місці, що гарантує захист та

визнання людини з боку держави.

М. Антонсич наголошує, що відчуття приналежності не формується у вакуумі. Воно постійно перетинається з «політикою приналежності» (politics of belonging) – дискурсами та владними механізмами, які визначають критерії того, хто має право належати до цієї спільноти, встановлюючи кордони між «своїми» та «чужими» [5].

У вітчизняній науці сформувався саме синтетичний підхід до аналізу зв'язків людини та простору, що поєднує феноменологічний аспект із соціальним конструктивізмом та визнанням об'єктивних просторових умов. І. Гукалова передає цю синергію теоретичних засад через визначення просторової ідентичності як пережитих або усвідомлених смислів суб'єктивної соціально-географічної реальності, виділяючи серед чинників її формування географічне положення, історію освоєння та сприйняття території як базової цінності. Важливо наголосити, що науковиця використовує просторову та територіальну ідентичність, як синоніми. Вона вважає, що суспільна географія має розширити своє предметне поле, досліджуючи ці ментальні зв'язки, оскільки саме просторова ідентичність є цементом, який перетворює механічну сукупність мешканців на згуртований «регіональний соціум» [2].

О. Гнатюк пропонує синтетичний суспільно-географічний підхід. Він розглядає територіальну ідентичність як комплекс уявлень, що визначають ментальний зв'язок індивіда чи групи з територією, що формується в процесі тривалого історичного розвитку у відповідності до об'єктивної місцевої географічної специфіки [1]. На прикладі Подільського регіону дослідник ілюструє, як на перетині історичних кордонів, культурних практик та сучасних адміністративно-територіальних меж формується складна, іноді мозаїчна багаторівнева ідентичність населення, яка має вирішальний вплив на електоральну поведінку та суспільно-політичні процеси в державі.

Результати систематизації концептів зв'язків людини та простору представлено у таблиці 2.

Таблиця 2 / Table 2

Систематизація концептів зв'язків людини та простору (узагальнено автором) / Systematisation of concepts of relations between human and space (summarized by the author)

Концепт	Парадигма та галузі	Автори	Рівень аналізу	Сутність
Відчуття місця (<i>sense of place</i>)	Феноменологічна Суспільна географія	Е. Рельф	Індивідуальний	Суб'єктивне переживання місця як смислового феномену; міст між людиною та світом, що формується через чуттєвий досвід
Відчуття місця (<i>sense of place</i>)	Соціально-конструктивіська Суспільна географія, культурна географія	Т. Баніні	Груповий / спільнотний	Результат динамічних, полісемічних і часто конфліктних соціальних процесів, що конструюються різними суб'єктивностями
Відчуття місця (<i>sense of place</i>)	Соціально-конструктивіська Урбаністика	Г. Ерфані	Індивідуальний / груповий	Динамічне відчуття, яке формується через мову, матеріальні та соціально-політичні взаємодії, під впливом владних дискурсів
Відчуття місця (<i>sense of place</i>)	Соціально-психологічна Психологія середовища	М. Антонсич	Індивідуальний	Комплексне, багатовимірне ставлення індивіда до певного географічного середовища

Топофілія (<i>topophilia</i>)	Феноменологічна <i>Суспільна географія</i>	I.-Ф. Туан	Індивідуальний	Глибока емоційна прив'язаність до місця, що виникає через безпосередній чуттєвий досвід перебування в ньому
Вкоріненість (<i>rootedness</i>)	Феноменологічна <i>Суспільна географія</i>	I.-Ф. Туан	Індивідуальний	Несвідомий стан глибокої звиклості до місця; відчуття того, що «ти вдома» і в безпеці
Включеність (<i>insiderness</i>)	Феноменологічна <i>Суспільна географія</i>	Е. Рельф	Індивідуальний	Ступінь прихильності та залученості до місця; міра ідентифікації з ним. Найвища форма – екзистенційна включеність, найнижча – екзистенційна виключеність
Ідентичність місця (<i>identity of place</i>)	Феноменологічна <i>Суспільна географія</i>	Е. Рельф	Середовищний (об'єктний)	Унікальна сукупність характеристик місця через єдність середовища, людської діяльності та смислів.
Ідентичність з місцем (<i>identity of place</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Політична географія, регіоналістика</i>	Т. Баніні	Індивідуальний	Частина особистої ідентичності людини, що походить від індивідуального досвіду проживання в конкретних місцях
Ідентичність самого місця (<i>identity of the place</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Політична географія, регіоналістика</i>	Т. Баніні	Груповий / спільнотний	Найбільш поширені репрезентації та образи, які спільноти приписують місцю
Ідентифікація з місцем (<i>identity with place</i>)	Феноменологічна <i>Суспільна географія</i>	Е. Рельф	Індивідуальний	Суб'єктивне ототожнення людини з конкретним місцем; вимірюється через ступінь включеності. Суб'єктний вимір місця
Просторова ідентичність (<i>place identity</i>)	Соціально-психологічна <i>Психологія середовища, соціологія</i>	Х. Прошанський, А. Фабіан, Р. Камінофф, Б. Ернандес	Індивідуальний	Частина загальної ідентичності особистості, сформована через «соціалізацію фізичного світу»; когнітивний каркас уявлень і цінностей щодо фізичного середовища
Прив'язаність до місця (<i>place attachment</i>)	Соціально-психологічна <i>Психологія середовища, соціальна психологія</i>	М. Левицька, Б. Ернандес	Індивідуальний / груповий	Емоційний (афективний) зв'язок людини з місцем
Ідентичність регіону (<i>identity of a region</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Політична географія, регіоналістика,</i>	А. Паасі	Середовищний	Об'єктивні маркери дійсності, такі як ландшафти, культура, символи та інституції, які використовують у науці, політиці чи маркетингу для відрізнення одного регіону від іншого
Регіональна ідентичність людей (<i>regional identity of people</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Політична географія, регіоналістика</i>	А. Паасі	Індивідуальний	Ідентифікація людей із інституціоналізованим регіоном та його формуючими елементами
Територіальна ідентичність (<i>territorial identity</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Політична та суспільна географія</i>	Т. Баніні	Груповий / спільнотний	Динамічний процес соціального конструювання спільнотою образу своєї території; орієнтована не на «хто ми є», а на «ким ми хочемо стати»
Територіальна ідентичність (<i>territorial identity</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Економіка</i>	Р. Капелло	Груповий / спільнотний	Наявність локалізованих соціально-економічних контекстних умов, які дозволяють поєднати колективні та приватні інтереси та підживлюють відчуття приналежності до спільноти
Територіальна ідентичність (<i>territorial identity</i>)	Соціально-конструктивістська <i>Суспільна географія</i>	Ф. Полліче	Груповий / спільнотний	Динамічний результат само-референтного процесу, через який спільнота культурно привласнює певний простір
Приналежність до місця (<i>place belongingness</i>)	Синтетична <i>Суспільна географія, соціологія</i>	М. Антонсич	Індивідуальний / груповий	Відчуття приналежності через автобіографічні, реляційні, культурні, економічні та правові фактори; перетинається з «політикою приналежності»

Територіальна ідентичність (territorial identity)	Синтетична Суспільна географія	О. Гнатюк	Індивідуальний / регіональний	Комплекс уявлень, що визначають ментальний зв'язок індивіда чи групи з територією; формується в процесі тривалого історичного розвитку відповідно до об'єктивної географічної специфіки
Просторова (територіальна) ідентичність вітчизняний підхід	Синтетична Суспільна географія	І. Гукалова	Індивідуальний / груповий	Пережиті або усвідомлені смисли суб'єктивної соціально-географічної реальності, які формують відчуття приналежності людини до певного простору і соціуму

Висновки. Завдяки аналітичному огляду концептів зв'язків людини та простору було виділено чотири основних наукових міждисциплінарних парадигми, в рамках яких інтерпретуються ці зв'язки.

У межах феноменологічної парадигми сформовані базові концепти, які відображають суб'єктивний вимір зв'язку людини з простором: «відчуття місця», «топофілія». Похідними від цих категорій є вкоріненість, включеність, та безмісцевість, які описують процеси утворення цих базових концептів. Е. Рельф розмежував ідентичність самого місця та ідентифікацію людини з місцем. Конструктивістський поворот, здійснений Д. Мессі, переосмислив місце з феноменологічного переживання на відкритий вузол соціальних відносин, а Д. Кросс систематизувала п'ять механізмів формування відчуття місця, показавши багатозаровість феномену.

Соціально-психологічна парадигма перенесла акцент із переживання простору на його інтеграцію у структуру особистості. Просторова ідентичність розкриває, як фізичне середовище стає компонентом самоідентифікації через процес «соціалізації фізичного світу». М. Левицька розмежувала традиційну та активну прив'язаність до місця, показавши, що зв'язок між людиною та простором може формуватись не лише через тривале проживання, а й через свідоме залучення до середовища. Дослідження Б. Ернандеса ілюструє, що механізм формування просторової ідентичності залежить від того, чи є індивід корінним жителем або переселенцем.

Соціально-конструктивістська парадигма розглядає зв'язки людини та простору як надіндивідуальні соціальні конструкти. А. Паасі описав механізм територіальної інституціоналізації регіону через чотири взаємопов'язані процеси, ре-

зультатом яких є регіональна ідентичність. Вона виступає як парасолькова категорія для ідентичності самого регіону та ідентичності людей з регіоном. Т. Баніні розвинула цей підхід у напрямку партисипативного конструювання територіальної ідентичності на локальному рівні, переорієнтувавши дискурс із питання «хто ми є» на питання «ким ми хочемо стати».

Синтетична парадигма, представлена концепцією відчуття приналежності до місця М. Антонсича, поєднує феноменологічний, психологічний та конструктивістський виміри через п'ять факторів формування цього відчуття (автобіографічні, реляційні, культурні, економічні, правові). Вітчизняні дослідники І. Гукалова та О. Гнатюк також рухаються в руслі синтетичного підходу, поєднуючи суб'єктивний досвід простору з об'єктивними географічними умовами його формування.

Узагальнення розглянутих концептів засвідчує, що попри часткову термінологічну неузгодженість, яка зберігається між окремими науками та філософськими парадигмами, їх категоріальний апарат піддається розмежуванню. Феноменологічні концепти описують індивідуальний досвід місця, психологічні — його інтеграцію в ідентичність особистості, а соціально-конструктивістські — механізми соціального продукування ідентичностей з огляду на певні маркери простору, синтетичні — поєднують ці підходи. Систематизований аналіз цих концептів створює теоретичне підґрунтя для міждисциплінарних досліджень, зокрема для вивчення трансформацій зв'язків людини та простору в умовах війни, повоєнного відновлення територій та вимушеного переміщення населення, що є актуальним для українського наукового дискурсу.

Список використаної літератури:

- Гнатюк О. М. Суспільно-географічні аспекти дослідження територіальної ідентичності населення Подільського регіону: дис. ... канд. геогр. наук. Київ, 2015. 277 с.
- Гукалова І. В. Просторова ідентичність населення у руслі нових напрямів дослідження у суспільній географії. Український географічний журнал. 2015. № 4. С. 24-30. <https://doi.org/10.15407/ugz2015.04.024>
- Agnew J. A. Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society. London, 1987. 267 p.
- Antonsich M. Meanings of place and aspects of the Self: an interdisciplinary and empirical account. GeoJournal. 2010. Vol. 75, No. 1. P. 119-132. <https://doi.org/10.1007/s10708-009-9290-9>
- Antonsich M. Searching for Belonging: An Analytical Framework. Geography Compass. 2010. Vol. 4, No. 6. P. 644-659. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00317.x>
- Banini T. Proposing a theoretical framework for local territorial identities: concepts, questions and pitfalls. Territorial Identity and Development. 2017. No. 2. P. 5-15. <https://doi.org/10.23740/TID220172>
- Banini T., Plovan O.-R. Introduction: Dealing with Territorial/Place Identity Representations. Representing Place and Territorial Identities in Europe. 2021. P. 1-19. https://doi.org/10.1007/978-3-030-66766-5_1

8. Bartůněk M., Marek P. Territorial identity of a region: A review of data collection techniques. *Hungarian Geographical Bulletin*. 2025. Vol. 74, No. 1. P. 37-55. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.74.1.3>
9. Capello R. Interpreting and understanding territorial identity. *Regional Science Policy & Practice*. 2019. Vol. 11. P. 141-159. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12166>
10. Cross J. E. What is Sense of Place? 12th Headwaters Conference. Western State College, 2001. URL: <https://mountainscholar.org/handle/10217/180311>
11. Erfani G. Reconceptualising Sense of Place: Towards a Conceptual Framework for Investigating Individual-Community-Place Interrelationships. *Journal of Planning Literature*. 2022. Vol. 37, No. 3. P. 452-466.
12. Hernández B., Hidalgo M. C., Salazar-Laplace M. E., Hess S. Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*. 2007. Vol. 27, No. 4. P. 310-319. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.003>
13. Lewicka M. Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*. 2011. Vol. 31, No. 3. P. 207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
14. Liu E., Freestone R. Revisiting Place and Placelessness. *Place and Placelessness Revisited* / Eds. E. Liu, R. Freestone. London, 2016. P. 1-20. <https://doi.org/10.4324/9781315676456-1>
15. Massey D. A Global Sense of Place. *Marxism Today*. 1991. Vol. 38. P. 24-29.
16. Ortega-Iturriaga A., Bocco G., Urquijo P. S., Serrano J. O. Sense of Place in Latin America: Mobilities, Territorialities, and Fear. *Geography Compass*. 2024. Vol. 18. Art. e70004. 12 p.
17. Paasi A. Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*. 2003. Vol. 27, No. 4. P. 475-485. <https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr>
18. Peng J., Strijker D., Wu Q. Place Identity: How Far Have We Come in Exploring Its Meanings? *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. Art. 294. 15 p. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00294>
19. Pollice F. The role of territorial identity in local development processes. 2003. 10 p.
20. Proshansky H. M., Fabian A. K., Kaminoff R. Place-identity: physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*. 1983. Vol. 3, No. 1. P. 57-83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80021-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80021-8)
21. Relph E. Place and Connection. *The Intelligence of Place: Topographies and Poetics* / Ed. J. Malpas. London, 2015. P. 177-204.
22. Relph E. *Place and Placelessness*. London, 1976. 156 p.
23. Relph E. Spirit of Place/Genius Loci. 2015. URL: <https://www.placeness.com/spirit-of-placegenius-loci/>
24. Rezeg A., Roche S., Eveno E. Toward a Sense of Place Unified Conceptual Framework Based on a Narrative Review: A Way of Feeding Place-Based GIS. *Land*. 2025. Vol. 14, Iss. 1. Art. 170. <https://doi.org/10.3390/land14010170>
25. Seamon D., Sowers J. Place and Placelessness, Edward Relph. *Key Texts in Human Geography* / Eds. P. Hubbard, R. Kitchen, G. Vallentine. London, 2008. P. 43-51.
26. Tuan Y.-F. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis, 1977. 235 p.

Hlib Ovcharenko

PhD Student (Geography), Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: hlib.ovcharenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0005-9951-5024>

CONCEPTS OF RELATIONS BETWEEN HUMAN AND SPACE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SYSTEMATIZATION

The purpose of this research article is to provide a theoretical and methodological analysis and systematisation of interdisciplinary categories describing the interactions between humans and space. The relevance of this work stems from the semantic and linguistic confusion within the terminological apparatus of several scientific fields (geography, psychology, sociology), in which different terms are employed for describing relations between humans and space. The author emphasises that systematising these concepts is essential for further research of these relations, particularly in the context of social upheaval, like war and forced migration, as an adequate understanding of them can play a significant role in the reconstruction and revitalisation of war-torn territories and in the creation of resilient communities in post-war Ukraine.

The methodological framework of the study relies on general scientific methods of analysis, synthesis, and comparison, which allowed for the deconstruction of existing theoretical approaches and their grouping into four scientific paradigms. The phenomenological paradigm focuses on the subjective experience of space and encompasses the concepts of 'sense of place', 'topophilia', 'rootedness', 'insideness', and 'placelessness'. In this context, a distinction is drawn between the objective concept of identity of place itself and a person's identification with a place, and the mechanisms underlying the formation of a sense of place are identified. The social-psychological paradigm examines space through the prism of its integration into the structure of personality. It operates with the concept of 'place identity' as a cognitive framework for an individual's self-identification and distinguishes between traditional and active types of emotional 'place attachment'. The social-constructivist paradigm shifts the level of analysis to supra-individual objects, where the concepts of 'regional identity' and 'territorial identity' are viewed as dynamic social constructs. The focus is on the processes of territorial institutionalisation and the participatory construction of the image of space by local authorities and communities. The synthetic paradigm combines elements of other paradigms, namely subjective experience with objective cultural,

economic and political factors and discourses. The Ukrainian school of social geography also applies a synthetic approach to studying the relations between people and space.

As a result of the study, it is proven that the terminological diversity is caused by differences in approaches to researching the relationships between space and humans, and that the terminologies do not contradict each other, except for a few concepts. Phenomenology is capable of describing individual experience, psychology details the process of its incorporation into the personality, and constructivism explains the mechanisms of the social production of spatial-related identities at the group level. This performed systematisation allows clearly delineate the scope of each concept and provides a theoretical foundation for further interdisciplinary research into the concepts of the relations between humans and space.

Keywords: *human and space, sense of place, place identity, territorial identity, regional identity, place attachment.*

References:

- Hnatiuk, O. M. (2015). Socio-geographical aspects of the study of the territorial identity of the population of the Podolia region (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Gukalova, I. V. (2015). Spatial identity of population in the mainstream new lines of research in human geography. *Ukrainian Geographical Journal*, (4), 24–30. <https://doi.org/10.15407/ugz2015.04.024> [in Ukrainian].
- Agnew, J. A. (1987). Place and politics: The geographical mediation of state and society.
- Antonsich, M. (2010a). Meanings of place and aspects of the Self: An interdisciplinary and empirical account. *GeoJournal*, 75(1), 119–132. <https://doi.org/10.1007/s10708-009-9290-9>
- Antonsich, M. (2010b). Searching for belonging: An analytical framework. *Geography Compass*, 4(6), 644–659. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00317.x>
- Banini, T. (2017). Proposing a theoretical framework for local territorial identities: Concepts, questions and pitfalls. *Territorial Identity and Development*, (2), 5–15. <https://doi.org/10.23740/TID220172>
- Banini, T., & Ilovan, O.-R. (2021). Introduction: Dealing with territorial/place identity representations. In *Representing place and territorial identities in Europe* (pp. 1–19). https://doi.org/10.1007/978-3-030-66766-5_1
- Bartůnek, M., & Marek, P. (2025). Territorial identity of a region: A review of data collection techniques. *Hungarian Geographical Bulletin*, 74(1), 37–55. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.74.1.3>
- Capello, R. (2019). Interpreting and understanding territorial identity. *Regional Science Policy & Practice*, 11, 141–159. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12166>
- Cross, J. E. (2001). *What is sense of place?* [Paper presentation]. 12th Headwaters Conference, Western State College. Retrieved from <https://mountainscholar.org/handle/10217/180311>
- Erfani, G. (2022). Reconceptualising sense of place: Towards a conceptual framework for investigating individual-community-place interrelationships. *Journal of Planning Literature*, 37(3), 452–466. <https://doi.org/10.1177/08854122221081109>
- Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E., & Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27(4), 310–319. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.003>
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Liu, E., & Freestone, R. (2016). Revisiting place and placelessness. In E. Liu & R. Freestone (Eds.), *Place and placelessness revisited* (pp. 1–20). <https://doi.org/10.4324/9781315676456-1>
- Massey, D. (1991). A global sense of place. *Marxism Today*, 38, 24–29.
- Ortega-Iturriaga, A., Bocco, G., Urquijo, P. S., & Serrano, J. O. (2024). Sense of place in Latin America: Mobilities, territorialities, and fear. *Geography Compass*, 18(10), Article e70004. <https://doi.org/10.1111/gec3.70004>
- Paasi, A. (2003). Region and place: Regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27(4), 475–485. <https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr>
- Peng, J., Strijker, D., & Wu, Q. (2020). Place identity: How far have we come in exploring its meanings? *Frontiers in Psychology*, 11, Article 294. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00294>
- Pollice, F. (2003). The role of territorial identity in local development processes.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57–83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80021-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80021-8)
- Relph, E. (1976). Place and placelessness.
- Relph, E. (2015a). Place and connection. In J. Malpas (Ed.), *The intelligence of place: Topographies and poetics* (pp. 177–204).
- Relph, E. (2015b). Spirit of place/genius loci. Retrieved from <https://www.placeness.com/spirit-of-placegenius-loci/>
- Rezeg, A., Roche, S., & Eveno, E. (2025). Toward a sense of place unified conceptual framework based on a narrative review: A way of feeding place-based GIS. *Land*, 14(1), Article 170. <https://doi.org/10.3390/land14010170>
- Seamon, D., & Sowers, J. (2008). Place and placelessness, Edward Relph. In P. Hubbard, R. Kitchen, & G. Vallentine (Eds.), *Key texts in human geography* (pp. 43–51).
- Tuan, Y.-F. (1977). Space and place: The perspective of experience.

Received 26 February 2026

Accepted 23 April 2026

Published 25 May 2026